COLOFON

Uitgave
Provinciaal Bestuur van Zuid-Holland
Postbus 90602
2509 LP 's-Gravenhage
telefoon 070-4416611

Samenstelling/Productie
mw. drs. M. Bookelman
mw. I. Ender
mw. drs. M. Höfkens
M. van Ingen
mw. drs. S.R. Jonkergouw
drs. A.F.J. Niemeijer
mw. drs. L.A. Nizet
mw. R. Ramautar
mw. drs. C. Scheffer
ir. Th. A.J. Schiere
drs. A. Schuurman
mw. drs. E.B. de Snoo-van de Garde
ing. M. Spooren
ir. M. Verwey

Begeleidingscommissie
L.J. van den Boogert
D. Brouwer de Koning
drs. R. Daalder
drs. Th. M. Elsing
W. de Jong
drs. W.B.J. Polman
ir. D. van der Veen
ir. J. G. Wegner

Vormgeving
Facilitaire Dienst, Bureau Vormgeving

Druk
Rooduyn vorm & druk

's-Gravenhage, februari 1995

A. **HISTORISCH-GEOGRAFISCHE BESCHRIJVING**
M. Höfkens
november 1992

B. **BEBOUWINGSKARAKTERISTIEK**
E.B. van de Garde
maart 1990

C. **STEDEBOUWKUNDIGE TYPOLOGIE**
A. Schuurman
oktober 1993

D. **INVENTARISATIE**
E.B. van de Garde
L.A. Nizet
februari 1990

INHOUDSOPGAVE

A. HISTORISCH-GEOGRAFISCHE BESCHRIJVING

1. INLEIDING

2. FYSISCHE GESTELDHEID
   2.1. Bodem
   2.2. Afwatering

3. LANDSCHAPSSTRUCTUUR EN GRONDGEBRUIK
   3.1. Bedijking en agrarisch grondgebruik
   3.2. Niet-agrarisch grondgebruik
   3.3. Visuele karakteristiek

4. INFRASTRUCTUUR
   4.1. Landwegen
   4.2. Wateren
   4.3. Dijken
   4.4. Spoorwegen
   4.5. Nutsvoorzieningen

5. NEDERZETTINGEN
   5.1. Algemeen
   5.2. Kernen
      5.2.1. Giessendam
      5.2.2. Neder-Hardinxveld
      5.2.3. Boven-Hardinxveld
   5.3. Verspreide bebouwing

LITERATUURLIJST

VOORNAAMSTE GEBRUIKTE KAARTEN

BIJLAGEN

B. BEBOUWINGSKARAKTERISTIEK

C. STEDEBOUWKUNDIGE TYPOLOGIE

D. INVENTARISATIE

A. HISTORISCH-GEOGRAFISCHE BESCHRIJVING

1. INLEIDING

De gemeente Hardinxveld-Giessendam ligt in het zuiden van de Alblasserwaard aan de rivier de Merwede en maakt deel uit van de regio Noord- en Merwestreek.

De gemeente ontstond in 1957 toen Hardinxveld en Giessendam werden samengevoegd. De gemeentegrenzen zijn deels landschappelijk van aard. Dit is het geval met de zuidelijke grens die door de Merwede loopt, voor de westelijke en een deel van de noordelijke grens die gelijk lopen met de poldergrenzen. De oostelijke grens en een deel van de noordelijke grens lopen dwars door de polders en zijn daarmee administratief van aard.

Hardinxveld-Giessendam heeft een oppervlakte van 19,49 km². De gemeente had op 1 januari 1991, 17.037 inwoners. Per km² landoppervlakte waren dat 1.005 inwoners. De gemeente telt drie kernen, te weten Neder-Hardinxveld, Boven-Hardinxveld en Giessendam.

2. FYSISCHE GESTELDHEID

2.1. Bodem

Voor de vorming van de bodem in het gebied is de laatste ijstijd, het Weichselien, van groot belang geweest. Tijdens het Weichselien werd het rivierwater van Rijn en Maas afgevoerd door een groot aantal geulen die zich herhaaldelijk splitsten en weer samenvloeiden. Deze vlechtende rivieren kenmerkten zich door een onregelmatige water-afvoer en een hoge aanvoer van zand en grind. Na het einde van de ijstijd veranderde de vlechtende rivier zich in een meanderende rivier. De loop van deze rivier had de neiging tot verschuiven door erosie van de buitenbochten en sedimentatie van de binnenbochten. In deze tijd ontstonden brede riviervlakten met meerdere geulsystemen en weinig vegetatie. Tijdens het Holoceen ontstond het dikke veenpakket in de bodem als gevolg van de afsluiting van de Hollandse kust door schorwallen. Het veenpakket bestond uit bosveen. De oude geulen raakten overwoekerd door veen. In het begin van onze jaartelling zorgde een stijgende zeespiegel voor klei-afzettingen op het veen. Op enige afstand van de rivieren werden de fijnste materialen afgezet terwijl dichtbij de rivieren het grovere materiaal werd afgezet. De zogenaamde oeverwallen.

De dikte van de afzettingen nam af naarmate de afstand van de rivieren toenam. In Neder-Hardinxveld is de dikte van de klei 50 centimeter tot vier meter, in Boven-Hardinxveld circa een meter. Binnen de gemeente komt enig niveauverschil tussen de polders voor. De bodem in de polder Hardinxveld helt van oost naar west en iets van noord naar zuid. De polder Hardinxveld ligt circa 0,7 meter -NAP tot 20 centimeter +NAP. Het meer polderinwaarts gelegen land in de polder Binnentiendwegs ligt circa 1,3 meter -NAP.

2.2. Afwatering

De polder Binnentiendwegs, het Middenblok en het Broek vormen samen de afwateringseenheid Giessen-Oude-Benedenkerk. Omdat de terreinhelling van noord naar zuid loopt is het waarschijnlijk dat de afwatering eerst op de Giessen plaatsvond. Om niet duidelijke redenen werd de afwatering in de veertiende eeuw naar de Graafstroom verlegd. Omdat de grond van Binnentiendwegs een gunstiger samenstelling had dan de overige polderdelen kon dit als hennep- en weidegrond worden gebruikt. Dit vereiste echter wel een vroege afmaling in het jaar. Hiervoor werd in de vijftiende eeuw aan de Tiendweg een molen geplaatst, die het water afmaalde naar de in de overige polderdelen, die het water afmaalde naar de in de overige polderdelen gelegen watergangen. Voor de afmaling van het water van de gehele polder op de Graafstroom zorgden drie in de polder Molenaarsgraaf (gemeente Graafstroom) staande molens. De uit 1906 daterende Tiendwegse molen werd na 1945 vervangen door een elektrogemaal. De molen is nog aanwezig. De molens in de polder Molenaarsgraaf werden eerst door stoom- en later door elektrogemalen vervangen.

De polder Hardinxveld bestaat uit twee delen; Boven-Hardinxveld en Neder-Hardinxveld. Beneden-Hardinxveld waterde met behulp van de noordelijk van de Buldersteeg staande Pauwtjesmolen af op de Giessen. Boven-Hardinxveld waterde via een aan de achterdijk staande spindermolen af op de Giessen.

In de afwatering kwam verandering door de aanleg van het kanaal van Steenenhoek in 1819. Om het kwelwater uit het kanaal af te voeren naar de Molenvliet in Boven-Hardinxveld werd een duiker onder het kanaal gelegd en een vijzelmolen geplaatst tussen de Buldersteeg en de uitwateringssluis van het kanaal in de Merwededijk.

De delen Boven- en Neder-Hardinxveld werden door sluisjes en een grondduiker onder het kanaal met elkaar verbonden. Daardoor was het mogelijk de polder op de Giessen te bemalen of door de vijzelmolen op het kanaal van Steenenhoek. Daardoor was de afwatering zowel op de boezem van de Overwaard als op de Lingeboezem mogelijk.

De vijzelmolen werd in 1867 voorzien van een pomprad en in 1881 vervangen door een stoomgemaal in de romp van de molen. Dit gemaal werd na de oorlog vervangen door een elektrogemaal. De Pauwtjesmolen werd in 1922 omgebouwd tot elektrisch gemaal. Na de in gebruikname werd de spindermolen buiten gebruik gesteld.

Normaal watert de polder af op de boezem van de Overwaard, alleen bij ernstige overlast vindt lozing op de Lingeboezem, waarvan het kanaal van Steenenhoek deel uitmaakt, plaats.

Doordat in de zestiende eeuw de oude Wolphersedijk van de polders de Banne van Gorinchem en Hardinxveld noordwaarts werd verlegd, ontstond een reeks buitendijkse gronden. Een deel hiervan werd gevormd door de Dordtse Avelingen. Het tot gors aangeslibde gebied werd in de jaren 1856-1857 bekaad. Op sommige plaatsen, met name tegen de Merwede en het Havelinger Diep ligt een hoge oeverrand of een strook waterkerende grond.

De uitwatering vond lange tijd op natuurlijke wijze op de Merwede plaats. Na de oorlog werd een elektrisch gemaal geplaatst om de uitwatering te verzorgen. Voor de polders Hardinxveld en Giessen Oude Benedenkerk ligt een reeks buitengronden die door aanslibbing is ontstaan. De gronden wateren op natuurlijke wijze af op de Merwede. In het zuiden van de polder Boven-Hardinxveld staat het motorgemaal Mr. dr. G. Kolff. Dit motorgemaal, een van de grootste in Europa, werd in 1939 gesticht ter vervanging van een stoomgemaal uit 1863 en dient voor de afmaling van de Lingeboezem. Het gemaal wordt in werking gesteld wanneer de natuurlijke afwatering onvoldoende is.

3. GRONDGEBRUIK

3.1. Bedijking en agrarisch grondgebruik

De bedijking van het gebied vond plaats vanaf de elfde eeuw. Het gebied werd in 1277 nog niet binnen de dijkring van de Alblasserwaard gebracht. Wel was het gebied rond Hardinxveld en Giessendam al afzonderlijk bedijkt. In 1281 werd besloten ook dit gebied binnen de dijkring te brengen. Een besluit dat voor 1365 werd uitgevoerd. Hierdoor werd ook het afdammen van de Giessen noodzakelijk.

Het gebied werd direct na de bedijking in smalle stroken verkaveld. In het midden van de negentiende eeuw was de polder Hardinxveld met zijn bodem van zware kalkarme klei voornamelijk in gebruik voor de griendcultuur. Alleen een deel van de polder Boven-Hardinxveld kende ook wat veeteelt. Van de polder Giessen Oude Benedenkerk werd het deel Binnentiendwegs, dat een gunstiger bodemstructuur kende dan de overige delen, in het voorjaar, als eerste afgemalen. Dit maakte de grond geschikt voor de hennepteelt, die op kleine akkertjes direct achter de boerderijen plaatsvond. Deze grond werd door brede slootjes sterker ontwaterd. Ook vond bemesting plaats met behulp van de bagger uit de sloten. De hennep werd gebruikt als grondstof voor de touwslagerijen.

Verder polderinwaarts lagen de voor veeteelt bestemde percelen. De sloten hierlangs waren minder breed, terwijl nauwelijks tot geen bemesting van de grond plaatsvond. Evenals de hennepakkers was deze weidegrond omgeven door een dichte beplanting. In de beide overige polderdelen werd de te natte grond voornamelijk gebruikt als hooiland. In de polder het Broek lagen ook twee eendenkooien.

Rond de eeuwwisseling verdween de hennepteelt als gevolg van het verdwijnen van de beroepszeilvaart ten gunste van de stoomvaart. De grond die hierdoor vrijkwam werd in gebruik genomen als weidegrond. Door de verbeterde bemaling werd het ook mogelijk het hooiland als weidegrond in gebruik te nemen. Ook in de polder Hardinxveld kon na de eeuwwisseling als gevolg van de verbeterde bemaling veel van de eertijds als griendland in gebruik zijnde grond voor de veeteelt en voor wat betreft de polder Neder-Hardinxveld ook deels voor de akkerbouw in gebruik worden genomen. Ongeveer eenderde van de grond bleef nog in gebruik als griendland. De eendenkooien in de polder het Broek verdwenen in deze tijd.

Na de oorlog werd een aanzienlijk deel van de landbouwgrond opgeofferd aan dorpsuitbreidingen wat met name in de polder Neder-Hardinxveld het geval was. Het grootste deel van de polder Giessen Ouden Benedenkerk bleef in gebruik voor de veeteelt. In het kader van een ruilverkavelingsoperatie die in 1984 werd afgesloten vond een herverdeling van de percelen plaats als gevolg waarvan boerderijverplaatsingen plaatsvonden naar locaties aan de Broekseweg. De griendteelt verdween na de oorlog. Ook is er geen grond meer in gebruik voor de akkerbouw.

3.2. Niet-agrarisch grondgebruik

Door de ligging aan de Merwede kon de visserij zich tot een belangrijke bedrijfstak ontwikkelen. Reeds in de zestiende eeuw werd op de Merwede gevist. Ook in verder gelegen wateren als de Amer, het Hollands Diep, het Haringvliet en de Biesbosch waren Hardinxveldse vissers actief. De meest voorkomende vorm van visserij was de drijfnetvisserij, waarbij men de netten met de stroom liet meedrijven zodat de stroomopwaarts zwemmende vissen in de netten verstrikt raakten. Vissoorten waarop gevist werd waren onder andere de zalm en de steur. Met name de zalmvisserij was belangrijk. De voor de visserij benodigde schepen werden in Hardinxveld zelf gebouwd. De visserij was vooral voor Boven-Hardinxveld van grote betekenis.

In de twintigste eeuw ging de riviervisserij ten onder. Oorzaken hiervoor waren overbevissing, waterverontreiniging en het toenemende scheepvaartverkeer.

3.3. Visuele karakteristiek

De gemeente valt visueel in twee delen uiteen. In het noorden ligt het open agrarische gebied, dat hetzelfde karakter vertoont als de Binnenwaard. In het zuiden is er de dominantie van de rivier de Merwede en de daarmee deels verbonden industriële activi-teiten. In het zuidoosten domineert de landbouw weer wat meer. Binnen de polders zijn diverse ruimtelijke scheidingen aanwezig. Deze worden gevormd door de spoorlijn Dordrecht-Elst, de Rijksweg A15 en het kanaal van Steenenhoek. Door deze barrières is er een duidelijke scheiding tussen de kernen van Neder-Hardinxveld en Giessendam enerzijds en Boven-Hardinxveld anderzijds.

Binnen de gemeente is nauwelijks beplanting aanwezig. De Merwededijk is duidelijk als hoog gelegen dijklichaam in het landschap aanwezig.

4. INFRASTRUCTUUR

4.1. Landwegen

Het wegenpatroon werd in de vorige eeuwen voornamelijk bepaald door de dijken waarlangs ook de bebouwing lag. Alleen in de dorpskernen waren de dijken bestraat, daarbuiten was alleen grindverharding aanwezig. De polderwegen die voornamelijk door de boeren gebruikt werden waren onverhard en door hun kleilaag bij nat weer als snel onbegaanbaar. Het onder beheer brengen bij het waterschap van deze eerst door particuliere eigenaars onderhouden wegen in 1915 zorgde voor een aanmerkelijke verbetering van het onderhoud. De noordelijke kade van het kanaal van Steenenhoek werd in 1857 begrind. De Kerksteeg en het ten noorden van het kanaal van Steenenhoek gelegen gedeelte van de Nieuwe Steeg werden in 1883 begrind.

In 1885 werd voor het eerst sinds de Middeleeuwen een nieuwe weg aangelegd. De weg liep parallel aan de spoorweg Dordrecht-Elst en werd direct na de aanleg begrind. Deze weg liep door de polder Neder-Hardinxveld tot de Buldersteeg.

In 1937 kwam de Rijksweg A15 (Dordrecht-Arnhem/Nijmegen) gereed. Het traject vormde de zuidelijke begrenzing van de polder De Peulen, dwars door de polder Neder-Hardinxveld en langs het kanaal van Steenenhoek. In deze tijd werd de Merwededijk van een sterkere verharding voorzien. Langs de Broekwetering kwam in de jaren tachtig een ruilverkaveling tot stand.

Over de Merwede voer van Boven-Hardinxveld naar Werkendam een voetveer. Dit veer werd in het begin van de twintigste eeuw opgeheven.

4.2. Wateren

De rivier de Merwede is bepalend geweest voor de vorming van het landschap. Als benedenloop van de Waal is de Merwede een van de drukst bevaren rivieren van Nederland. Aanvankelijk was het een vrij meanderende rivier. Als gevolg van een reeks overstromingen en onder invloed van het verbeterde waterstaatsbeheer werden in de negentiende eeuw regulerende werken als strekdammen en kribben aangelegd. Met name overstromingen in de jaren 1860-1861 leidden tot deze maatregelen. De aanleg van de strekdammen leidde tot landaanwas. Langs de Zwetplaat werd in de jaren 1895-1896 een normaallijn in de rivier aangelegd. Het kanaal van Steenenhoek werd in de jaren 1818-1819 gegraven om de uitwatering van de Lingeboezem te verbeteren. De lozing op de Merwede werd hierdoor van Gorinchem naar Boven-Hardinxveld verplaatst. Voor de scheepvaart had het kanaal aanvankelijk geen functie. Pas in 1918 werd het kanaal voor de scheepvaart geschikt gemaakt. Aan het uiteinde van het kanaal ligt een sluis. De Giessen is van oudsher belangrijk voor de afwatering. Voor zijn afdamming rond 1281 bracht deze rivier de getijdewerking binnen het gebied.

De schutsluis te Hardinxveld-Giessendam werd in 1902-1903 gebouwd en dient als enige scheepvaartverbinding tussen de boezem van de Overwaard en het buitenwater.

4.3. Dijken

Vanaf de elfde eeuw vonden bedijkingen in het gebied plaats. Bij de bedijking van de Alblasserwaard rond 1277 bleef het gebied buitendijks. In de dertiende of veertiende eeuw werd het gebied alsnog binnen de ringdijk van de Alblasserwaard opgenomen. Dit maakte tevens de afdamming van de Giessen, die het gebied onderhevig maakte aan getijdestromingen, noodzakelijk. Sinds deze damlegging zijn de kernen van Giessendam en Neder-Hardinxveld met elkaar verbonden.

De oude Wolphersedijk die een deel van de zuidelijke bedijking van de Alblasserwaard vormde moest aan het einde van de zestiende eeuw in noordwaartse richting worden verplaatst omdat er een tekort aan boezemgebied voor de Merwede was ontstaan. Hierdoor werden de Dordtse Avelingen buitengedijkt.

In 1738 werd ter bescherming tegen de Merwede de Groenedijk gelegd. Het land tussen de Groenedijk en de Merwede diende als overlaat. Tijdens de aanleg van het kanaal van Steenenhoek diende deze dijk als ondergrond voor de zuidelijke kanaaldijk. Voor de noordelijke dijk werd een nieuw dijklichaam opgeworpen. In 1852 bleek een verzwaring van de Merwededijk noodzakelijk. Omdat dit een te zware aantasting van de bebouwing van Neder-Hardinxveld zou betekenen werd het dijkvak deels in zuidelijke richting verlegd. Deze zogenoemde Nieuwedijk begon bij de splitsing Talmastraat/Peulenstraat en kreeg aansluiting op het dijkvak bij Buitendams. Als ondergrond voor de Rijksweg A15 die in 1937 werd aangelegd werd een dijklichaam opgeworpen dat als rivierwaterkering dienst ging doen. Hierdoor verviel de waterkerende functie van het Buitendams, de Peulenstraat en de Nieuwedijk. Tevens werd het voorheen buitendijkse gebied de Peulen binnengedijkt. De Nieuwedijk werd na 1953 afgegraven.

4.4. Spoorwegen

Door de gemeente loopt de spoorlijn Dordrecht-Elst die in de jaren 1879-1883 werd aangelegd. Het traject dat sindsdien niet meer gewijzigd is, loopt door het zuiden van de polder Giessen-Oude Benedenkerk, doorkruist de kern van Giessendam en steekt met behulp van een brug de Giessen over waarna het traject vervolgd wordt door de polder Neder-Hardinxveld en vervolgens door de polder Giessen Nieuwerkerk langs de noordelijke oever van het kanaal van Steenenhoek. In de gemeente waren vier stations, te weten het station Giessendam-Ouderkerk, het station gasfabriek op de grens van Giessendam en Sliedrecht. en het station Giessendam-Nederhardinxveld. Dit station werd in de Tweede Wereldoorlog deels vernield. Dit station werd in 1958 vervangen door een nieuw gebouw en kreeg als nieuwe benaming station Hardinxveld-Giessendam. De wachthuisjes langs de spoorbaan werden na de Tweede Wereldoorlog gesloopt.

Verder oostelijk in de polder Nederhardinxveld stond het station Hardinxveld Giessendam, bestaande uit een stenen gebouw met goederenloods en dienstwoning. Omdat het station ongunstig was gesitueerd, volgden in de jaren dertig sluiting en sloop van het station. Alleen de goederenloods bleef behouden.

4.5. Nutsvoorzieningen

Giessendam werd al in 1887 op het waterleidingnet van Sliedrecht aangesloten. In 1924 werd in Hardinxveld een automatische pompinrichting in gebruik genomen zodat ook in deze gemeente een waterleidingnet kon worden aangelegd. Vanaf 1930 ging Giessendam zelf zijn watervoorziening regelen. In 1936 werd er één waterleidingbedrijf voor de Alblasserwaard en de Vijfheerenlanden opgericht waarbij zich ook de gemeenten Giessendam en Hardinxveld aansloten.

Hardinxveld werd in 1916 op de elektriciteitscentrale van Dordrecht aangesloten. Giessendam volgde in 1918.

5. NEDERZETTINGEN

5.1. Algemeen

De gemeente Hardinxveld-Giessendam telt drie kernen Neder-Hardinxveld, Boven-Hardinxveld en Giessendam. Van deze kernen was Giessendam het meest agrarisch en vergelijkbaar met de kernen van de Binnenwaard. Neder- en Boven-Hardinxveld werden gedomineerd door hun ligging aan de rivier. Met name in de negentiende eeuw leidde de ligging aan de rivier en de daardoor mogelijke industrialisatie tot een bevolkingsgroei die boven het landelijk gemiddelde lag. Ook Giessendam als nabijgelegen kern werd hierdoor beïnvloed.

Ook Boven- en Neder-Hardinxveld verschilden van elkaar. In Boven-Hardinxveld was de zalmvisserij in de negentiende eeuw het belangrijkste middel van bestaan. De visserij bracht ook een toeleveringsindustrie met zich mee. Voor Neder-Hardinxveld was de aannemerij van groot belang. Veel dijkwerken werden door aannemers uit Neder-Hardinxveld verricht. Vaak hadden de inwoners ook meerdere inkomsten. Zo werd door de griendwerkers vaak nog op andere wijze bijverdiend. Vaak was dat dan in de aannemerij. De griendteelt en de daaruit voortvloeiende hoepmakerij was voor de hele gemeente van belang. In de hoepmakerij werden banden vervaardigd voor het maken van tonnen. Als bedrijfstak domineerde de hoepmakerij Giessendam, maar ook in Neder- en Boven-Hardinxveld was deze bedrijfstak aanwezig.

Na 1870 onderging Rotterdam een enorme groei als gevolg van de Duitse eenwording. Dit heeft ook voor Hardinxveld gevolgen doordat zich in toenemende mate scheepswerven vestigden die een bijdrage leverden aan de bouw van de handelsvloot. Door de vernietiging van vele schepen in de Eerste Wereldoorlog beleefde deze industrie een hausse na 1918 als gevolg van de enorme vraag naar nieuwe schepen. Ook toeleveringsbedrijven als ijzer- en kopergieterijen maken in deze tijd een bloeiperiode door.

Met de griendteelt begint het in de jaren dertig slechter te gaan wanneer vele afnemers van hoepen overgaan op het gebruik van uit ander materiaal vervaardigde banden of andersoortig verpakkingsmateriaal. Alleen de produktie van rijshout, een afvalprodukt van het hoepmaken, voor de dijkwerken levert onvoldoende op om de teelt rendabel te maken. Het gebruik van griendhout als brandhout in de Tweede Wereldoorlog tast de grienden ook nog zover aan, dat dit samen met de eerder genoemde factoren leidt tot het verdwijnen ervan. Als aan de rivier gelegen plaats telde Hardinxveld-Giessendam ook een aantal binnenschippers. Tot de periode rond de eeuwwisseling vond nieuwbouw vooral plaats door verdichting van de bestaande lintbebouwing langs de dijken. Deze raken echter rond 1918 volgebouwd zodat na deze tijd uitbreidingen veelal plaatsvinden door de aanleg van stoepen (schuin aflopende straten vanaf de dijk).

De wijze van bouwen was per kern in zoverre verschillend dat in Giessendam en Neder-Hardinxveld voornamelijk aan de dijk werd gebouwd terwijl in Boven-Hardinxveld vooral aan de voet van de dijk of in de polder werd gebouwd. De wijze van bouwen in eerstgenoemde plaatsen had tot gevolg dat bij dijkverzwaringen de huizen meer en meer in de dijk kwamen te staan.

De aanleg van Rijksweg 15 in 1937 maakte een eind aan dit probleem doordat dijkverzwaringen in de kernen nu grotendeels achterwege konden blijven omdat het dijklichaam van deze weg tevens werd gebruikt als waterkerende dijk. De buitendijkse gronden werden nu meer en meer in gebruik genomen voor bedrijfsvestigingen. Na de oorlog kwam een nieuwe bedrijfstak op, die van de houtverwerkende bedrijven. Veel van deze bedrijven vestigen zich op het industrieterrein De Peulen. Belangrijk blijft de vestiging van scheepswerven, waarvan er zes binnen de gemeente gevestigd zijn. De werf de Merwede is met zijn meer dan 500 werknemers hiervan de grootste.

Voor de ontwikkeling van de bevolking van de twee samenstellende gemeenten kan de volgende tabel worden gemaakt.

jaar	Hardinxveld	Giessendam
1795	641	711
1830	2.784	1.627
1840	3.298	1.842
1860	3.459	2.158
1870	3.890	2.534
1880	4.392	3.160
1890	4.854	3.548
1899	5.155	3.811
1910	5.770	4.071
1920	6.236	4.330
1930	6.846	4.210
1939	6.952	4.307
1950	7.723	4.851
1960	12.741	
1970	13.588	
1991	17.037	

Hieruit blijkt dat Hardinxveld veruit de meeste inwoners heeft gehad. De groei van het aantal inwoners is door de jaren heen vrij stabiel geweest. De teruggang in de bevolking van Giessendam tussen 1920 en 1939 is te verklaren uit de achteruitgang van de griendteelt en de daarmee verbonden hoepmakerijen. Dat de bevolking verder in Giessendam een stabiel stijgende lijn vertoont komt door de aanwezige werkgelegenheid in Neder-Hardinxveld.

Van de aanwezige bedrijvigheid in Hardinxveld in 1930 kunnen de volgende bedrijfsgetallen worden genoemd.

Bedrijvigheid	Hardinxveld	Giessendam
Sheepswerven	6	1
Hoepmakerijen	27	59
Bouwnijverheid	24	19
Visserij	31	1
Binnenscheepvaart	127	42

5.2. Kernen

5.2.1. Giessendam

Giessendam ontstond in de twaalfde eeuw en ligt in het zuiden van de gemeente. Giessendam ontstond langs de noordelijke dijk van de Giessen. Door het leggen van een dam in de Giessen werd het rond 1281 verbonden met Neder-Hardinxveld waardoor de kernen in feite een geheel gingen vormen. Giessendam was voornamelijk een agrarische nederzetting. In 1777 werd het dorp door een ramp getroffen toen de kom van het dorp bestaande uit achttien huizen in zijn geheel afbrandde.

In 1841 stonden in het dorp zestig huizen met een bevolkingsaantal van 340. Een groot deel van deze bebouwing die in een lintvorm langs de dijk lag bestond uit boerderijen. Achter de boerderijen vond voornamelijk hennepteelt plaats. Verder hield de bevolking zich bezig met de veeteelt, de griendteelt, het hoepelmaken en het uitvoeren van publieke werken. De hoepmakerij was het voornaamst. De bebouwing was in deze tijd te vinden aan beide zijden van de Damstraat en langs het Buitendams.

Tot de eeuwwisseling vond vergaande verdichting van de bebouwing plaats. Het bouwen van huizen aan de dijk zoals dit in Buitendams gebeurde had als resultaat dat bij een dijkverzwaring de huizen in de dijk werden gebouwd waardoor de voorgevel bijna geheel in de dijk verdween. In de opvolgende periode tot de Tweede Wereldoorlog vonden enkele dorpsuitbreidingen meer polderinwaarts plaats. Het betrof hier het neerzetten van bebouwing langs de Spoorweg tot de Frederikstraat, De Frederikstraat zelf, de Wilhelminastraat tot de kruising Willemstraat en de Oranjestraat. Haaks op het Buitendams kwam vooral sociale woningbouw tot stand. Dit was het geval langs de Boorstraat, de Hoefmakerstraat, de straat waaraan het gebouw van de Gereformeerde gemeente staat, lopende van Buitendams naar de Brooshoofdstraat, en de direct daarnaast gelegen straat.

De griendcultuur nam in deze periode in betekenis af doordat de vraag naar hoepen voor vaten afnam, terwijl het rijshout voor waterbouwkundige werken onvoldoende opbracht om deze bedrijfstak winstgevend te maken. Het verlies van arbeidsplaatsen werd goedgemaakt door de opkomende industrie in Neder-Hardinxveld.

Tijdens de Tweede Wereldoorlog werd Giessendam getroffen door bombardementen waardoor een deel van de vooroorlogse bebouwing werd verwoest. Na de oorlog werd de polder De Peulen, die in 1937 was binnengedijkt bij de aanleg van Rijksweg 15 voor een groot deel gebruikt voor industrievestigingen. Veel houtverwerkingsbedrijven en meubelindustrieën vonden hier hun vestigingsplaats. Een ander deel van de polder werd voor de woningbouw in gebruik genomen. De griendteelt moest hiervoor volledig verdwijen. Veel van de in Giessendam aanwezige boerderijen werden als zodanig buiten gebruik gesteld, terwijl nieuwe boerderijen verder polderinwaarts werden gebouwd. Ten noorden van de Willemstraat kwamen nog wat verdere uitbreidingen tot stand.

5.2.2. Neder-Hardinxveld

Neder-Hardinxveld ligt in het westen van de gelijknamige polder. Het ontstond in de elfde eeuw langs de Merwededijk. Oorspronkelijk vormde het een geheel met Boven-Hardinxveld, dat als hoofdkern werd beschouwd, maar in de veertiende eeuw volgde een kerkelijke indeling die beide kernen van elkaar scheidde. De grens hierbij was de Buldersteeg. Wel was Neder-Hardinxveld door een damlegging in de Giessen rond 1281 een geheel gaan vormen met Giessendam. Hardinxveld (Boven en Neder) telde in 1632, 94 huizen. In deze tijd kwam de griendcultuur op, wat de inwoners een iets beter bestaan verschafte dan voor die tijd, toen eenderde van de bevolking in armoede leefde. In 1732 was het aantal huizen gestegen tot 258.

Halverwege de negentiende eeuw lag de bebouwing van Neder-Hardinxveld langs de Merwededijk (Peulenstraat en Rivierdijk). De Rivierdijk was in tegenstelling tot de Peulenstraat alleen aan de landzijde bebouwd. Voorts lag de bebouwing langs het Klein. In deze tijd waren de hoepmakerij en de aannemerij (waaronder veel dijkwerken) belangrijk. Het hout voor de hoepmakerij kwam van de griendgronden in de polder. In 1852 werd een verhoging van de Merwededijk noodzakelijk. Om de bebouwing in de kern van Neder-Hardinxveld te sparen werd gekozen voor een dijk iets zuidelijker tussen de Peulenstraat en het Buitendams in. Deze dijk "de Nieuwedijk" lag ter hoogte van de huidige Talmastraat.

In Neder-Hardinxveld waren in deze tijd al drie kleine scheepswerven aanwezig. Werkelijk tot ontwikkeling kwam de industrie pas toen aan het einde van de negentiende eeuw een ijzergieterij werd gesticht, de latere Verenigde gieterijen Versteeg-Ensink BV en in 1902 de werf Langeveld en Van Vliet, de latere werf de Merwede. Om het personeel dat vaak van buiten de gemeente afkomstig was te huisvesten werden in de buurt van de werf arbeiderswoningen gesticht.

Rond de eeuwwisseling was de bebouwing langs de dijk verder verdicht, terwijl in sommige gevallen ook meer polderinwaarts werd gebouwd. De hausse in de scheepsbouw na de Eerste Wereldoorlog leidde tot de stichting van de werf De Hoop en in 1927 tot de scheepswerf gebr. Damen.

In de periode tot de Tweede Wereldoorlog kwam nieuwe bebouwing aan de voet van de dijk tot stand, terwijl de Nieuweweg en het zuidelijk gedeelte van de Sluisweg aan beide zijden werden bebouwd. Verdere uitbreidingen vonden plaats langs de zuidzijde van de

Parallelweg. De werkgelegenheid in de scheepsbouw en verwante bedrijven liep in de jaren dertig terug door de economische crisis.

In de jaren tachtig werd het westelijk deel van de polder Neder-Hardinxveld volgebouwd. In het buitendijkse gebied voor het oostelijk deel van de polder kwam een zuiveringsinstallatie tot stand. De scheepsbouw bleef een belangrijke bedrijfstak voor Neder-Hardinxveld. In toenemende mate vestigden zich houtverwerkende industrieën in Neder-Hardinxveld. Oostelijk van de dorpsbebouwing kwamen de bedrijfsterreinen "Nieuweweg" en "Langeveer" tot stand.

5.2.3. Boven-Hardinxveld

Boven-Hardinxveld ligt in het zuiden van de gelijknamige polder. Het ontstond in de elfde eeuw langs de voet van de Merwededijk. Boven-Hardinxveld wordt door het kanaal van Steenenhoek gescheiden van Neder-Hardinxveld.

Rond 1850 lag de bebouwing langs de voet van de dijk. In de buurt van de kerk verdichtte de bebouwing zich tot een straat, die hier beklinkerd was, terwijl de rest van de dijk slechts van een grindlaag was voorzien. In enkele gevallen lag de bebouwing ook meer polderdinwaarts. De toren van de kerk werd in 1845 afgebroken. De bewoners van het dorp leefden in deze tijd voor een groot deel van de visserij. Gevist werd op de Merwede, maar ook op verder afgelegen visgronden zoals bijvoorbeeld het Hollands Diep. De zalmvisserij was het belangrijkst binnen deze bedrijfstak. Voor de verwerking van deze vis was in het dorp een zalmrokerij gevestigd. De visserij bracht verscheidene nevenactiviteiten met zich mee die in het dorp beoefend werden. Zo waren de meeste vissersschuiten afkomstig van in het dorp aanwezige kleine werfjes. Andere inkomsten verwierven de inwoners uit de griendteelt, de aannemerij en het hoepmaken.

Rond de eeuwwisseling lag de bebouwing nog voornamelijk langs de voet van de Merwededijk, waar deze in de loop der tijd steeds verder werd verdicht. Rond 1918 was de dijkvoet dusdanig volgebouwd dat de uitbreidingen sindsdien elders moesten plaatsvinden. Na de eeuwwisseling werd in Boven-Hardinxveld de kopergieterij "Het Anker" gesticht. In 1918 werd de blikwarenfabriek "Hardinxveld" opgericht. De hausse in de scheepvaart na 1918 als gevolg van het verlies aan scheepsruimte tijdens de oorlog leidde tot de stichting van nieuwe scheepswerven. In Boven-Hardinxveld kwam een kleine scheepswerf van de gebroeders Haeser tot stand. In de jaren dertig werd de machineherstelfabriek "De Holland" opgericht. Deze nieuwe industrieën kwamen tot stand in de Koffiepolder, het buitendijkse gebied voor de polder Boven-Hardinxveld.

Een toenemend aantal inwoners vond zijn bestaan in deze industrie. Omdat de visserij en de griendteelt terugliepen konden ook de mensen die voorheen hierin werkzaam waren in de industrie terecht komen. Toch waren in het dorp niet voldoende arbeidskrachten aanwezig om de industrie te kunnen voorzien zodat ook arbeiders van elders moesten komen. Een andere belangrijke bedrijfstak bleef de aannemerij.

In deze tijd vonden dorpsuitbreidingen plaats langs de Weteringstraat, de Akkerstraat, de Prins Bernhardstraat en de Koningin Wilhelminastraat. In 1924 kwam de watertoren tot

stand. Na de oorlog vonden in de polder Boven-Hardinxveld dorpsuitbreidingen in noordelijke richting plaats. In de Koffiepolder vestigden zich meerdere industrieën, terwijl hier ook een havengebied tot stand kwam. De kerk werd in 1953 ingrijpend verbouwd.

5.3. Verspreide bebouwing

Buiten de kernen lag tot de Tweede Wereldoorlog nauwelijks bebouwing. Pas als het gevolg van de ruilverlkavelingsoperatie in de jaren tachtig kwamen in de polder Binnentiendwegs boerderijen tot stand.

Iets ten noorden van het wiel in de Krommegatse dijk werd in het begin van de negentiende eeuw een begraafplaats aangelegd. In de polder Binnentiendwegs ligt ten zuiden van de Broekseweg een eendekooi.

GERAADPLEEGDE LITERATUUR

Algemeen/provinciaal:

- Aa, A.J. van der, *Aardrijkskundig woordenboek der Nederlanden,* (13 delen + suppl. Gorinchem, 1839-1851).

- *Atlas van historische vestingwerken in Nederland Deel IV, de provincieën Zuidholland en Zeeland.* (Eerste aflevering: Zuidholland. z.p., 1970).

- Beekman, A.A., *De wateren van Nederland. Aardrijkskundig en geschiedkundig beschreven.* ('s-Gravenhage, 1948).

- *Een beeld van het zuid-hollandse landschap. Een landschapsonderzoek in opdracht van de provincie Zuid-Holland.* (6 delen. z.p., 1981-1988).

- *Beschrijving van de provincie Zuid-Holland behorende bij de waterstaatskaart.* ('s-Gravenhage, 1967).

- *Bevolking der gemeenten van Nederland op 1 januari .... C.B.S.* ('s-Gravenhage, 1950-heden).

- *De bodem van Nederland. Toelichting bij de Bodemkaart van Nederland, schaal 1:200.000. Samengesteld door de Stichting voor Bodemkartering.* (Wageningen, 1965).

- Buisman, J. (red.), *Zuid-Holland vanuit de lucht.* (Baarn, 1978).

- Craandijk, J., *Wandelingen door Nederland. Met platen naar de lithografiën van P.A. Schipperus en wandelkaartjes.* (Haarlem, 1888).

- Dijksterhuis, R., *Spoorwegtracering en stedebouw in Nederland; Historische analyse van een wisselwerking. De eerste eeuw: 1840-1940.* (proefschrift, TH Delft, 1948).

- Don, P. (red.), *Kunstreisboek Zuid-Holland 8e dr.*, (Weesp, 1985).

- *Drinkwatervoorziening in Nederland 1913-1938. Gedenkboek ter gelegenheid van het 25-jarig bestaan van de Centrale Commissie voor Drinkwatervoorziening en van het rijksbureau voor Drinkwatervoorziening.* (Den Haag, 1938).

- Fruin, R. (red.), *Informatie up den staet faculteyt ende gelegenheyt van de steden ende dorpen van Hollant ende Vrieslant om daernae te reguleren de nyeuwe schiltaele gedaan in den jaere MDXIV.* (Leiden, 1866).

- Fruin, R. (red.), *Enqueste ende informatie upt stuck van der reductie ende reformatie van den schiltaelen, voertijts getaxeert ende gestelt geweest over de landen van Hollant ende Vrieslant gedaan in den jaere MCCCCXCIIII.* (Leiden, 1976).

- *Gedenkboek Twee eeuwen Waterstaatswerken* [z.j. z.p.].

- *Honderd jaar Provinciale Waterstaat in Zuid-Holland . Enige opstellen over de geschiedenis.* ('s-Gravenhage, 1976).

- Kley, J. van der (red.). *Vaarwegen in Nederland. Een beschrijving van de Nederlandse binnenvaartwegen.* (Assen/Amsterdam/Rotterdam/Brussel, 1967).

- Kroon, A.W., *Tegenwoordige staat van Zuid-Holland. Beschrijving en afbeelding der steden, dorpen, heerlijkheden en verdere wetenswaardige plaatsen in die provincie.* (Amsterdam, 1862).

- *Lijst van Nederlandse gemeenten sinds 1830, waarvan de grens is gewijzigd, waarvan de naam is veranderd, die zijn opgeheven, nieuw gevormd of ingepolderd* (1968.z.p.).

- *De molens van Zuid-Holland.* (Den Haag, 1980).

- Mulder, G.J.A. (red.), *Handboek der geografie van Nederland.* (6 delen, Zwolle, 1949-1959).

- *De ontwikkeling onzer electriciteitsvoorziening 1880-1938. Uitgegeven naar aanleiding van het 25-jarig bestaan der Vereeniging van directeuren van electriciteitsbedrijven in Nederland.* (2 delen, Arnhem, 1948).

- Postma, C. (red.), *Holland in vroeger tijd; 18e-eeuwse beschrijvingen van steden en dorpen in Noord- en Zuid-Holland.* (5 delen, 's-Gravenhage, 1963).

- *Register van beschermde monumenten.* (Zeist, 1989).

- *Statistisch overzicht der Waterleidingen in Nederland over de jaren 1946 en 1947* (Leeuwarden, 1950).

- Steegh, A., *Monumenten Atlas van Nederland. 1100 Historische Nederzettingen in Kaart. 2e dr.*, (Zutphen, 1985).

- Teixeira de Mattos, L.F., *De waterkeeringen, waterschappen en polders van Zuid-Holland.* (16 delen, 's-Gravenhage, 1906-1961).

- *Tuinbouwatlas van Nederland [± 1941]. Samengesteld door den Tuinbouw-voorlichtingsdienst van het Departement van Landbouw en Visscherij.*

- Vermooten, M. en Smit, T., *Spoortocht langs oude en nieuwe N.S.-stations: Noord- en Zuid-Holland en Flevoland.* (Hapert, 1989).

- Vervloet, J.A.J. en Steegh, A.W.A.Th., *Bibliografie van de historische geografie.* (Wageningen, 1989).

- *Verzameling van gegevens betreffende de electriciteitsvoorziening in de provincie Zuid-Holland.* ('s-Gravenhage, 1915).

- Wallenburg, C. van, *De bodem van Zuid-Holland. Toelichting bij blad 6 van de Bodemkaart van Nederland, schaal 1:200.000.* (Wageningen, 1966).

- Witkamp, P.H., *Aardrijkskundig woordenboek van Nederland.* (Tiel, 1877)

- Witkamp, P.H. en Sipman, M.A., *Aardrijkskundig woordenboek van Nederland. Nieuwe uitgaaf.* (Arnhem/Nijmegen, 1895).

Regionaal/lokaal:

- Breejen, P. *den Hardinxveld en Giessendam, van vissers- en hoepmakersdorpen naar industriegemeente, de sociaal-economische koerswijziging van twee Hollandse dijkdorpen van de 19e naar de 20e eeuw,* (Hardinxveld-Giessendam 1984).

- Kerkwijk, P.A. *Alblasserwaard en Vijfheerenlanden, een stukje historisch en groen Holland tussen Lek en Merwede,* (Ameide, z.j).

- Leeuwis, L.J., Ruiter, F.G. de *Hardinxveld-Giessendam in grootmoeders tijd,* (Sliedrecht 1967).

- Plas, A. van der *Zevenhonderd jaar "Dam" 1281-1981,* (Hardinxveld-Giessendam 1981).

- Plas, A. van der, *Dijken en dijkdoorbraken in Hardinxveld-Giessendam,* (Hardinxveld-Giessendam 1987).

- Verhagen, P. *Aan d'n dijk,* (Hardinxveld-Giessendam 1987).

- *Langs Merwede en Giessen,* (Den Haag z.j).

VOORNAAMSTE GEBRUIKTE KAARTEN

- *Topografische en militaire kaart van het Koninkrijk der Nederlanden, schaal 1:50.000;*
  * bladnr. 38, Gorinchem (verkenning 1838, 1848, 1849, uitgave 1858).

- *Gemeente-atlas van de provincie Zuid-Holland.* Door J. Kuyper, (Leeuwarden, 1869).

- Kuyper, J., *Gemeente-atlas van de provincie Zuid-Holland, eerste uitgave 1869, herdruk Groningen 1971.*

- *Chromo-topografische kaart van Nederland, schaal 1:25.000*
  * bladnr. 547 Sliedrecht (1908)
  * bladnr. 548 Gorinchem (1908)
  * bladnr. 526 Molenaarsgraaf (1889)

- *Topografische kaart van Nederland, schaal 1:25.000*
  * bladnr. 38D Molenaarsgraaf (uitgave 1936)
  * bladnr. 38D Molenaarsgraaf (uitgave 1948)
  * bladnr. 38D Sliedrecht (uitgave 1989)
  * bladnr. 38G Gorinchem (uitgave 1946)
  * bladnr. 38G Gorinchem (uitgave 1989)

Figuur 1d.

Gemeente Hardinxveld Giessendam

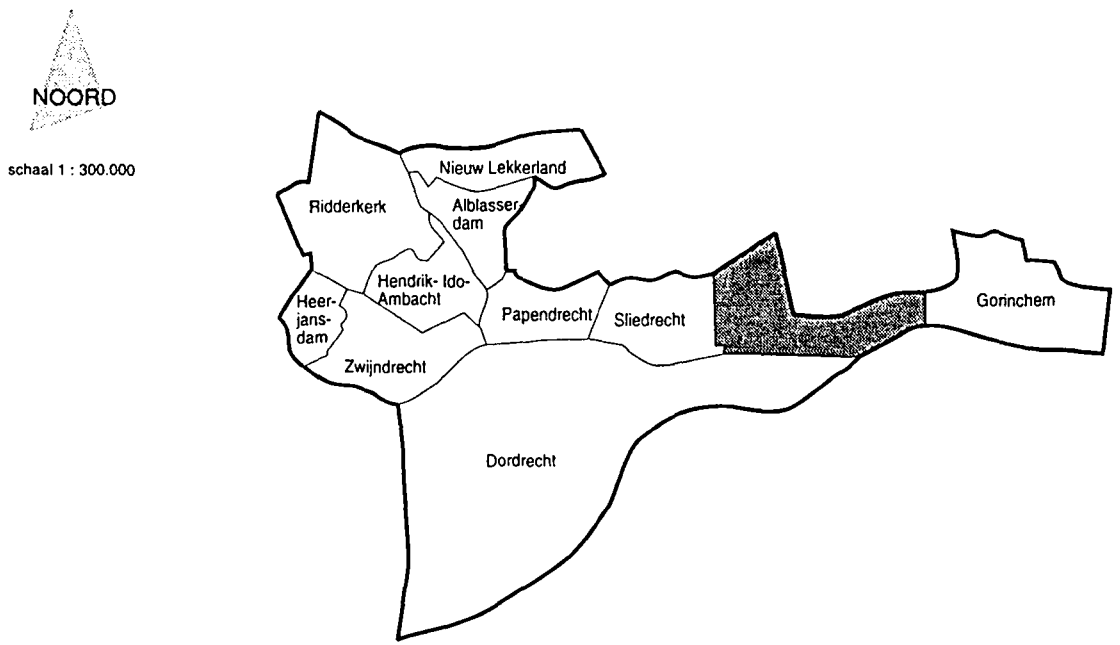

© Provincie Zuid-Holland Kartografie DWM/DRG 95.1096

Figuur 2 Gemeente Hardinxveld in 1867, naar J. Kuyper, gemeente-atlas

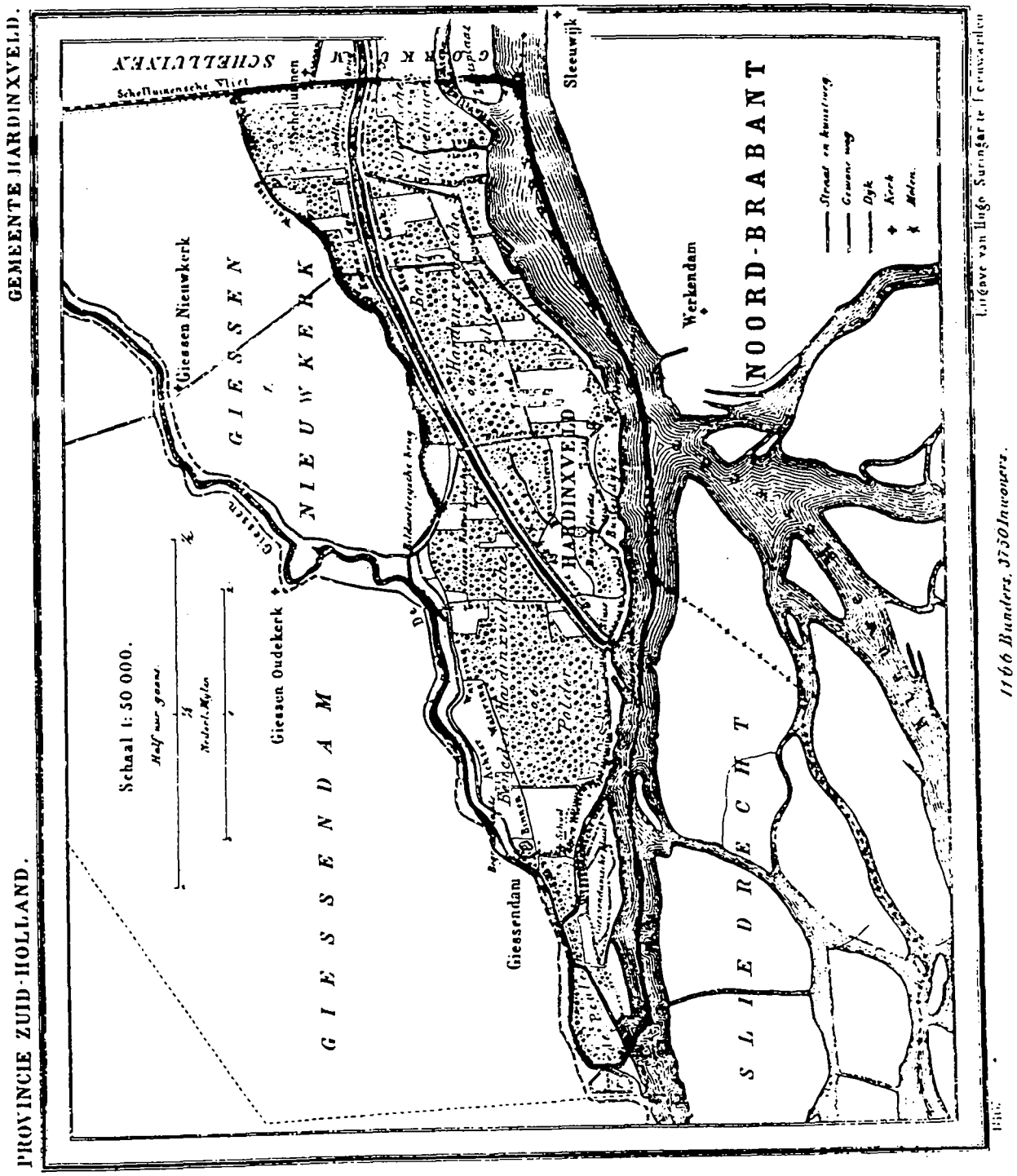

Figuur 3 Gemeente Giessendam in 1867, naar J. Kuyper, gemeente-atla

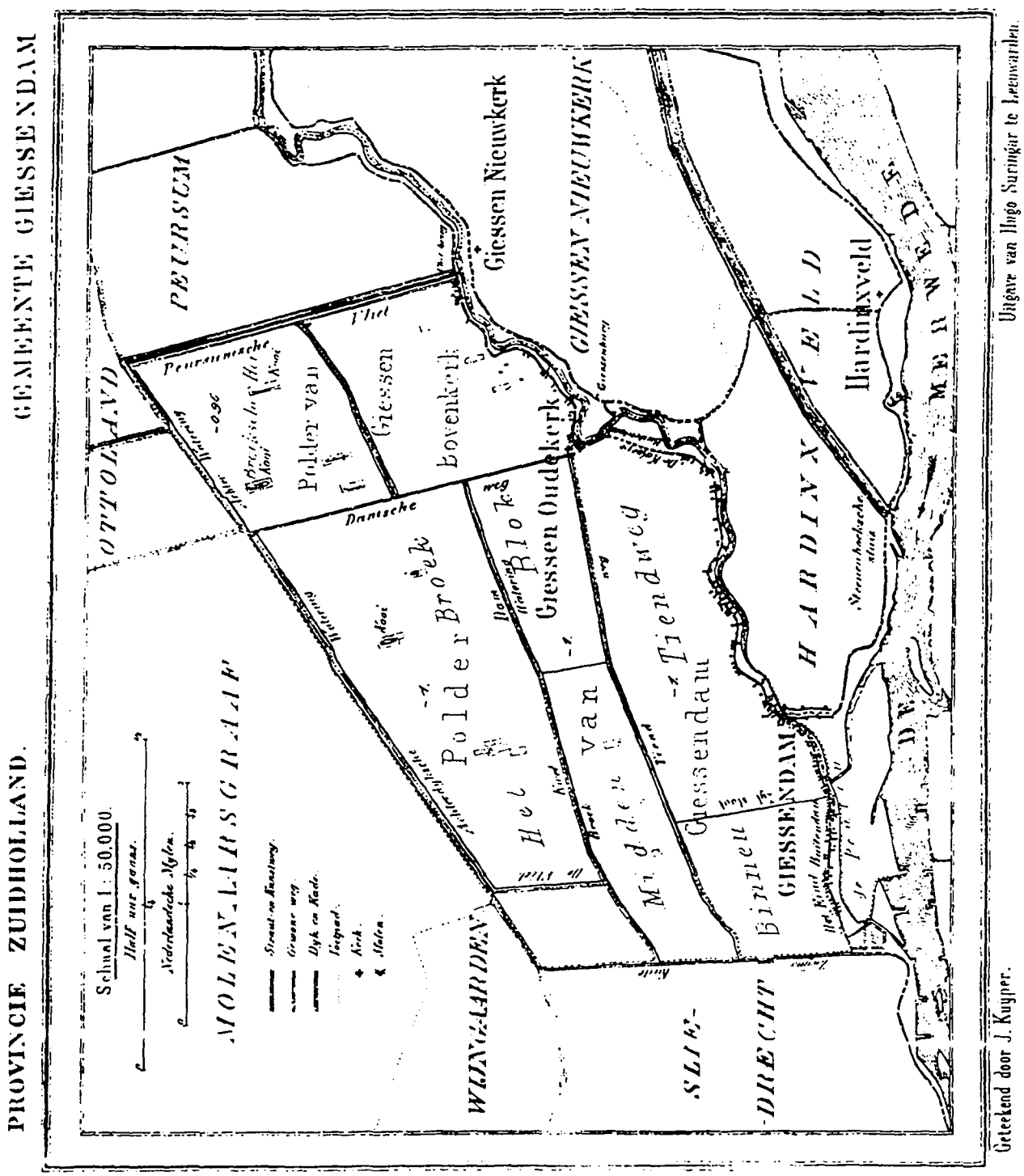

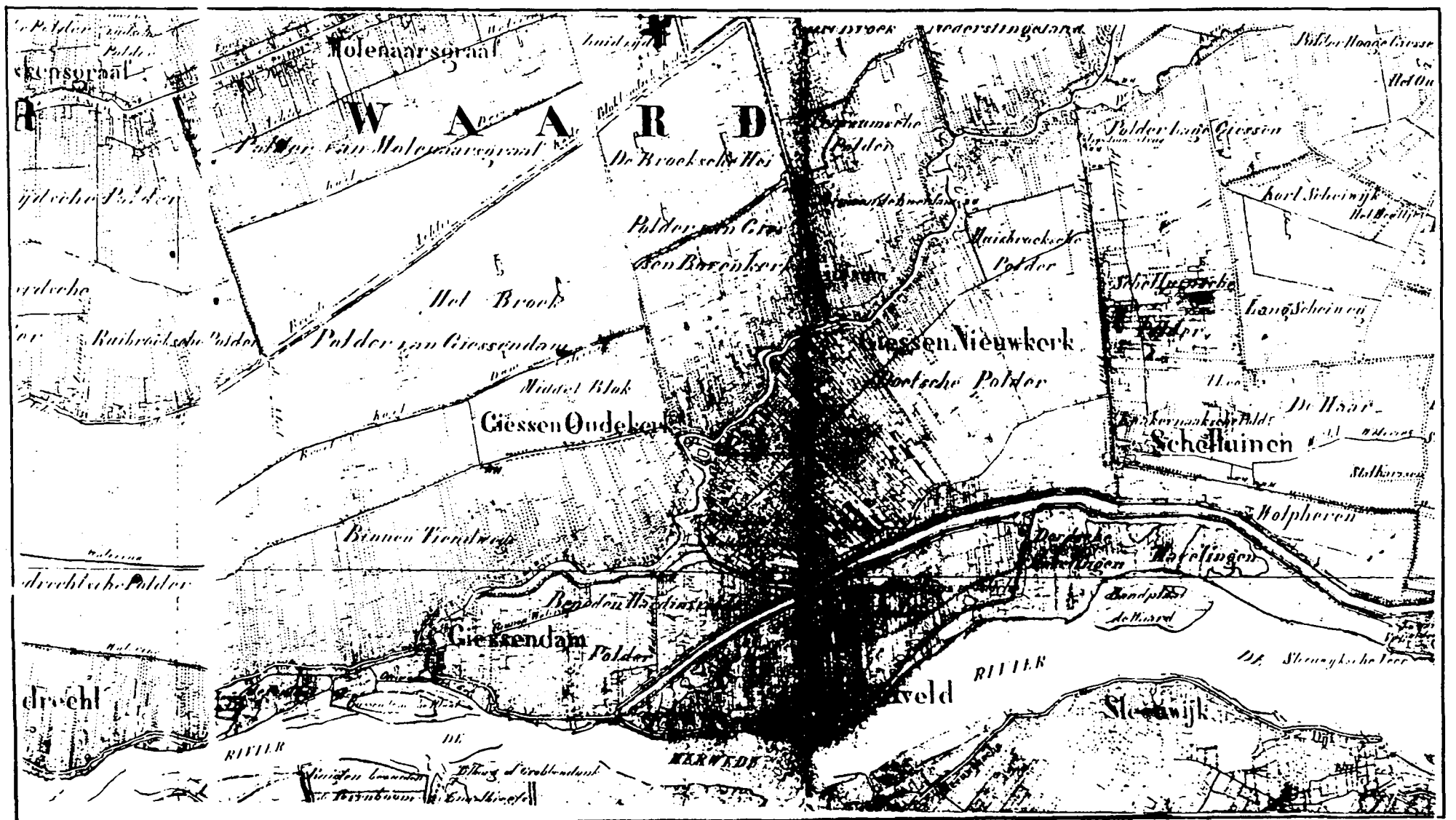

Figuur 4 Ui snede uit de T.M.K. schaal 1 : 50.000 bladnummer 38
Gorinchem uitgave 1858

Figuur 5 Uitnede uit de chromo-topografische kaart, schaal 1 : 25.000 bladnr. 547 Sliedrecht, uitgave 1908

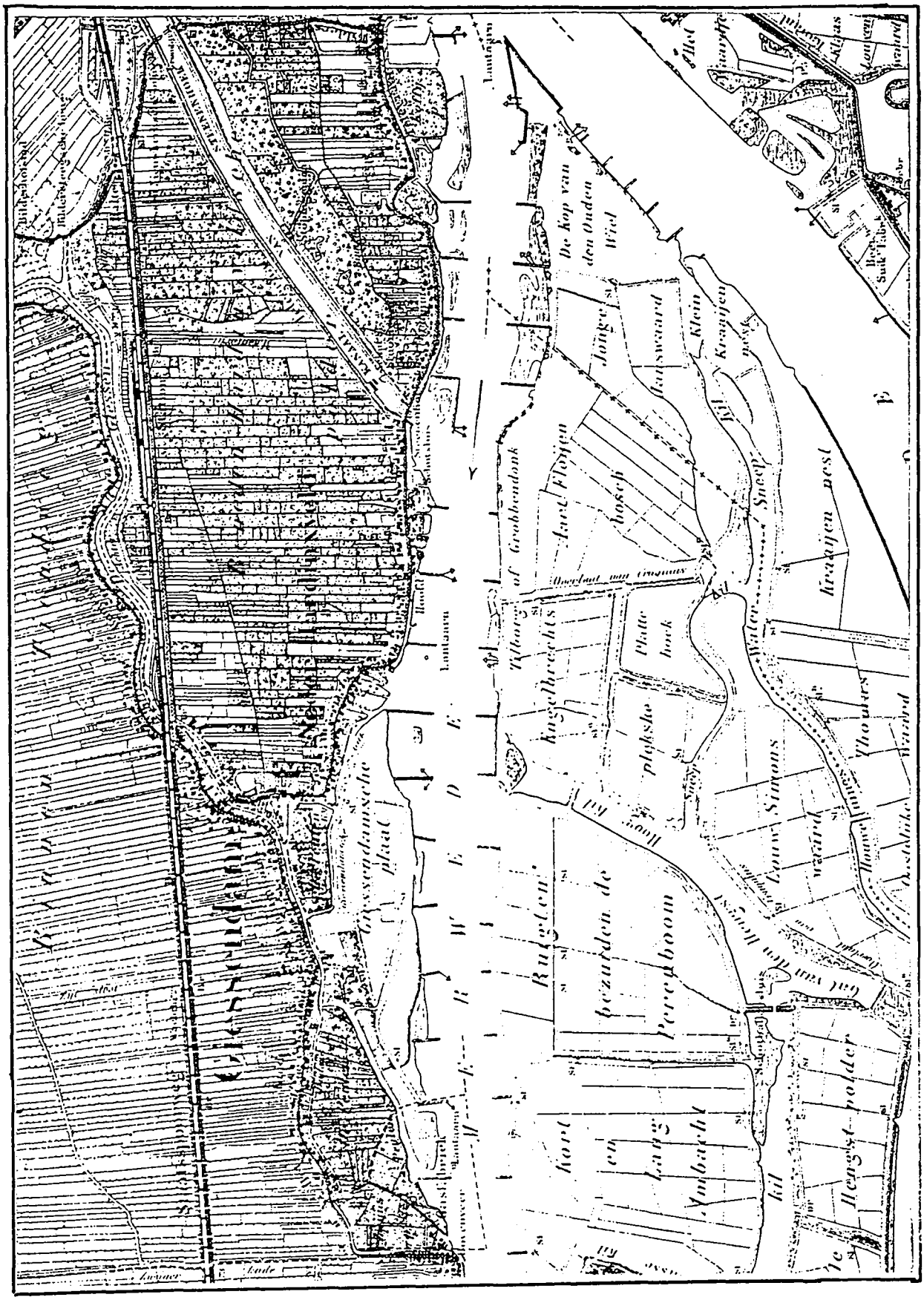

Figuur 6 Uitsnede uit de topografische kaart, schaal 1 : 25.000, bladnrs. 38 D en 38 G uitgaven 1946 en 1948

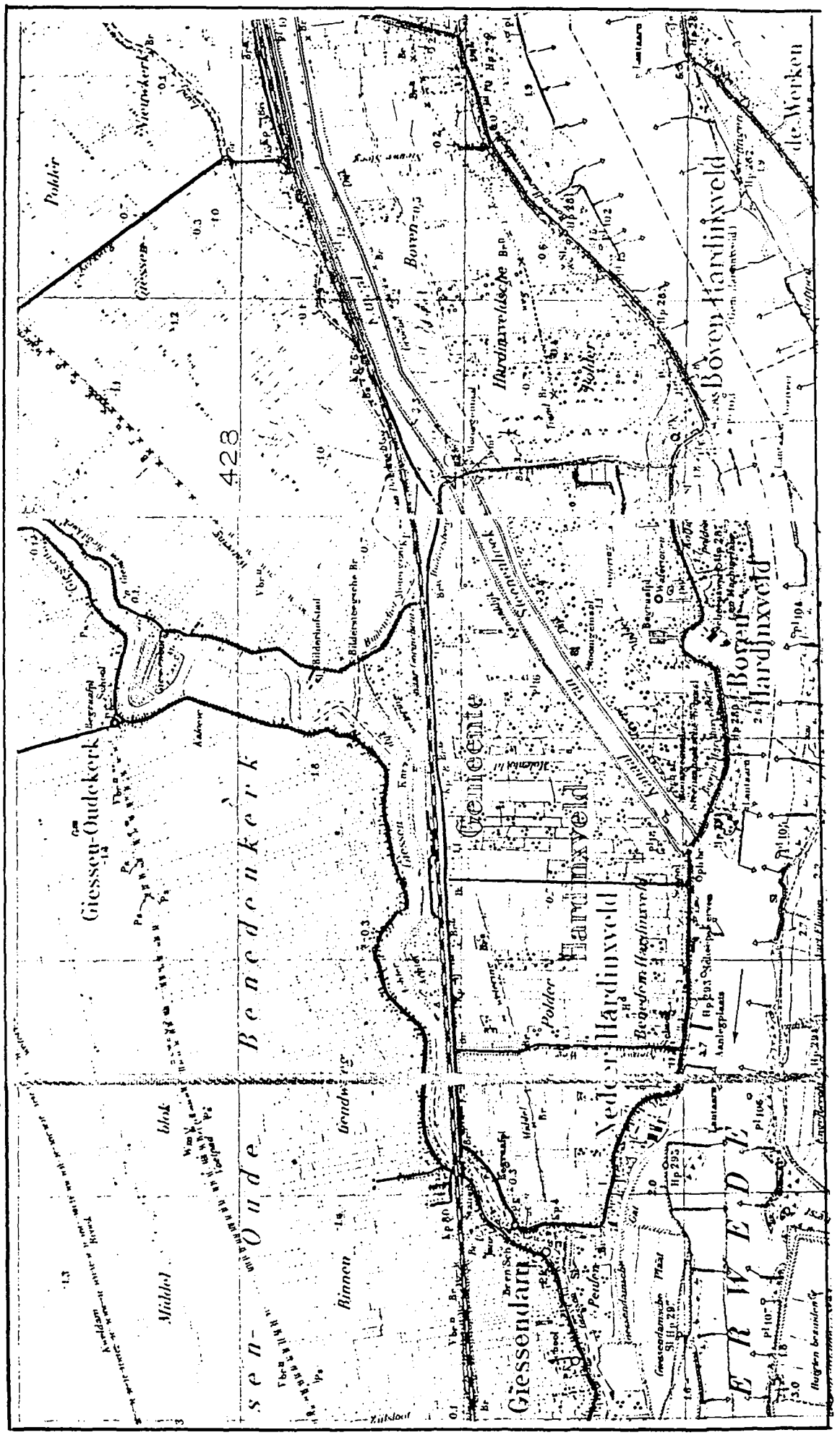

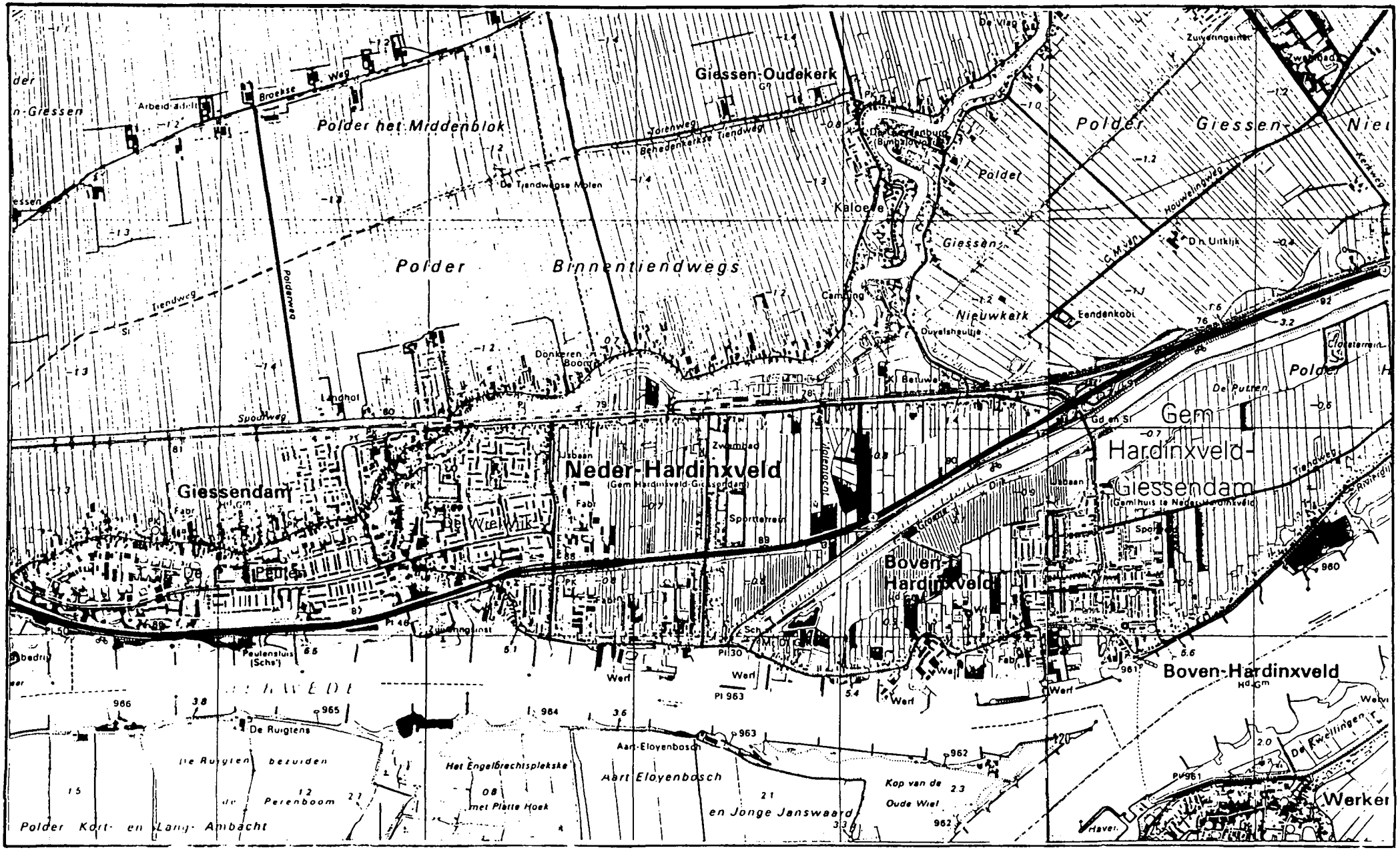

Figuur 7 Uitsnede uit de topografische kaart, schaal 1 : 25.000, bladnrs. 38 D en 38 G, uitgave 1989

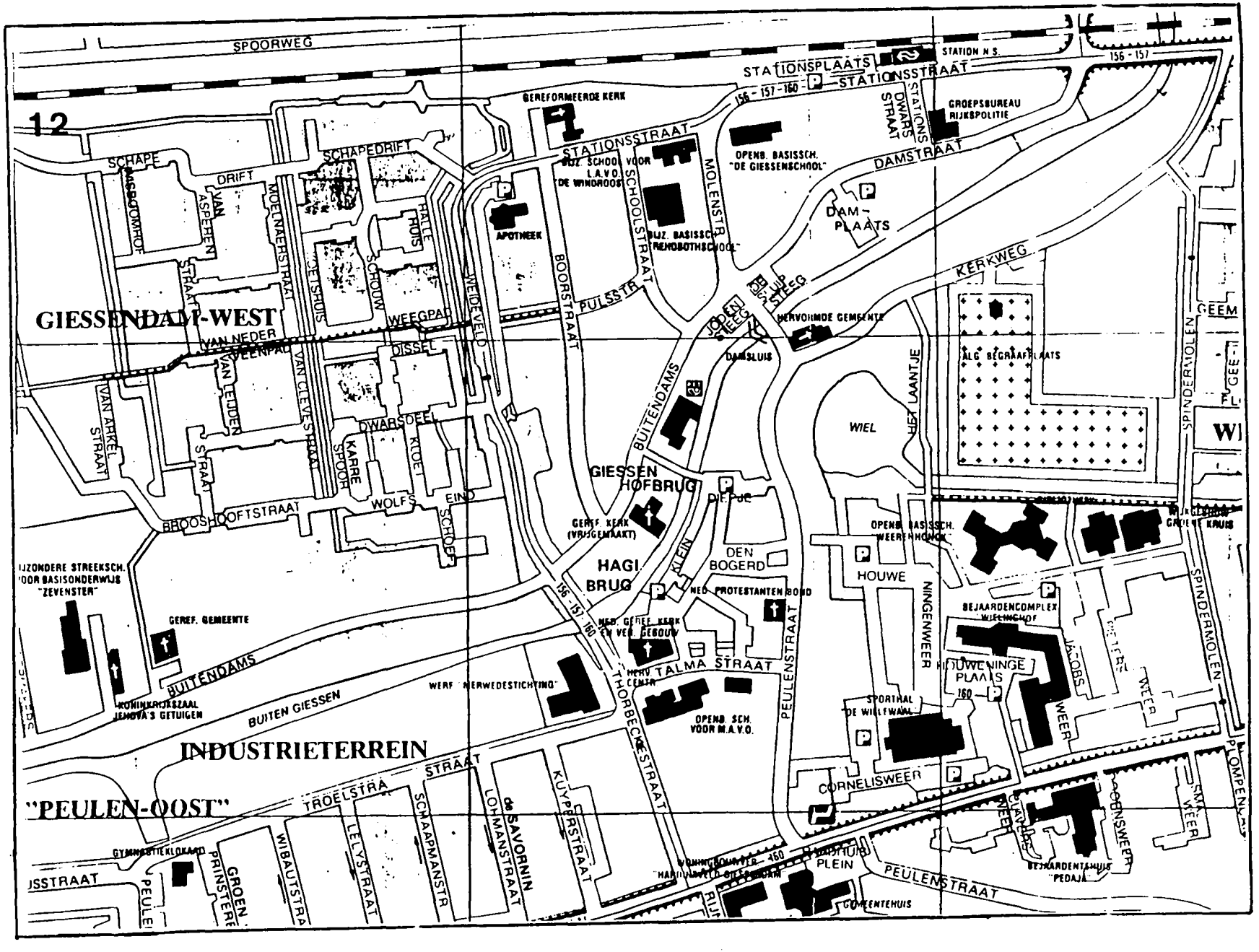

Figuur 8 Straatnamenkaart Giessendam en Neder-Hardinxveld

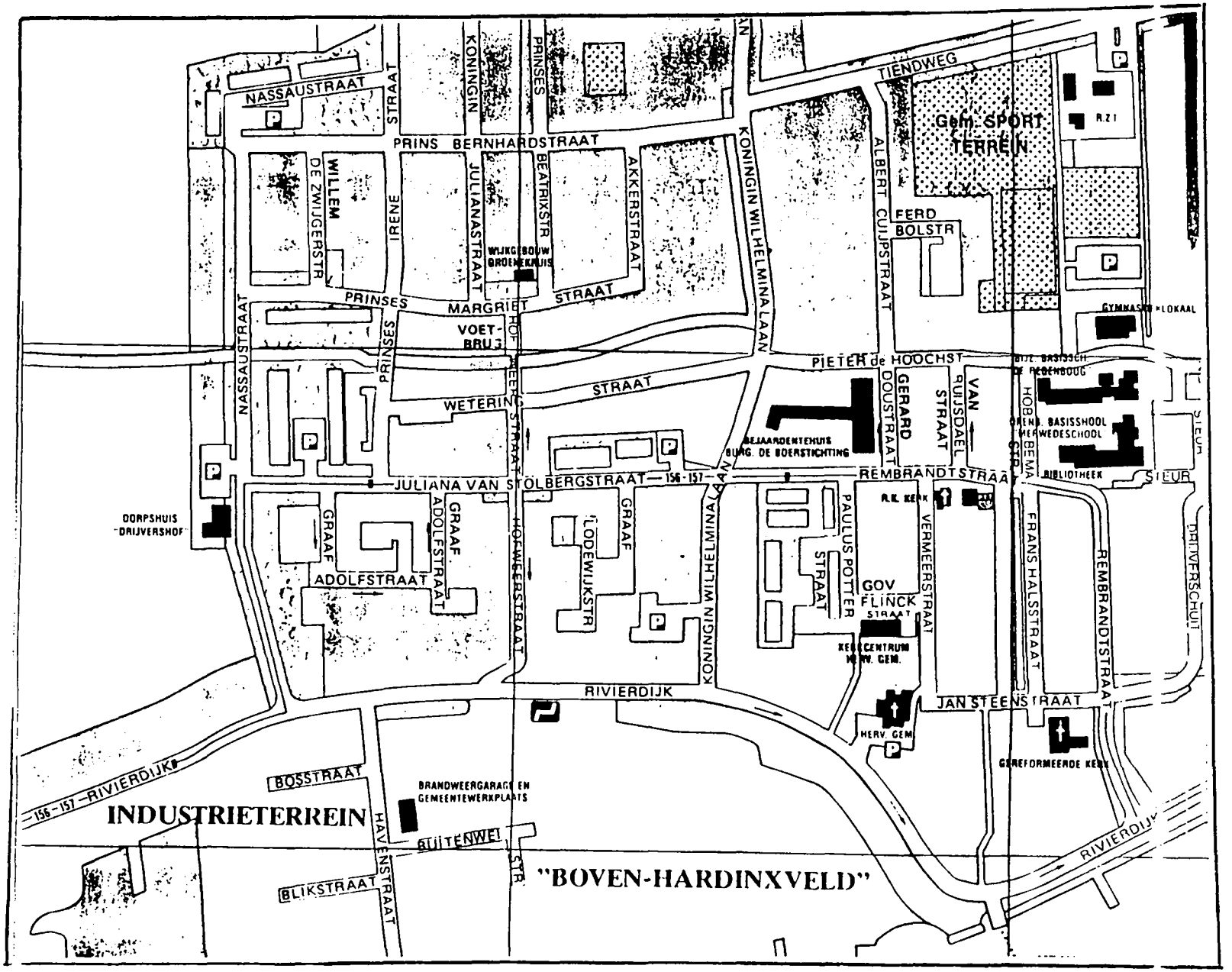

Figuur 9 Straatnamenkaart Boven-Hardinxveld

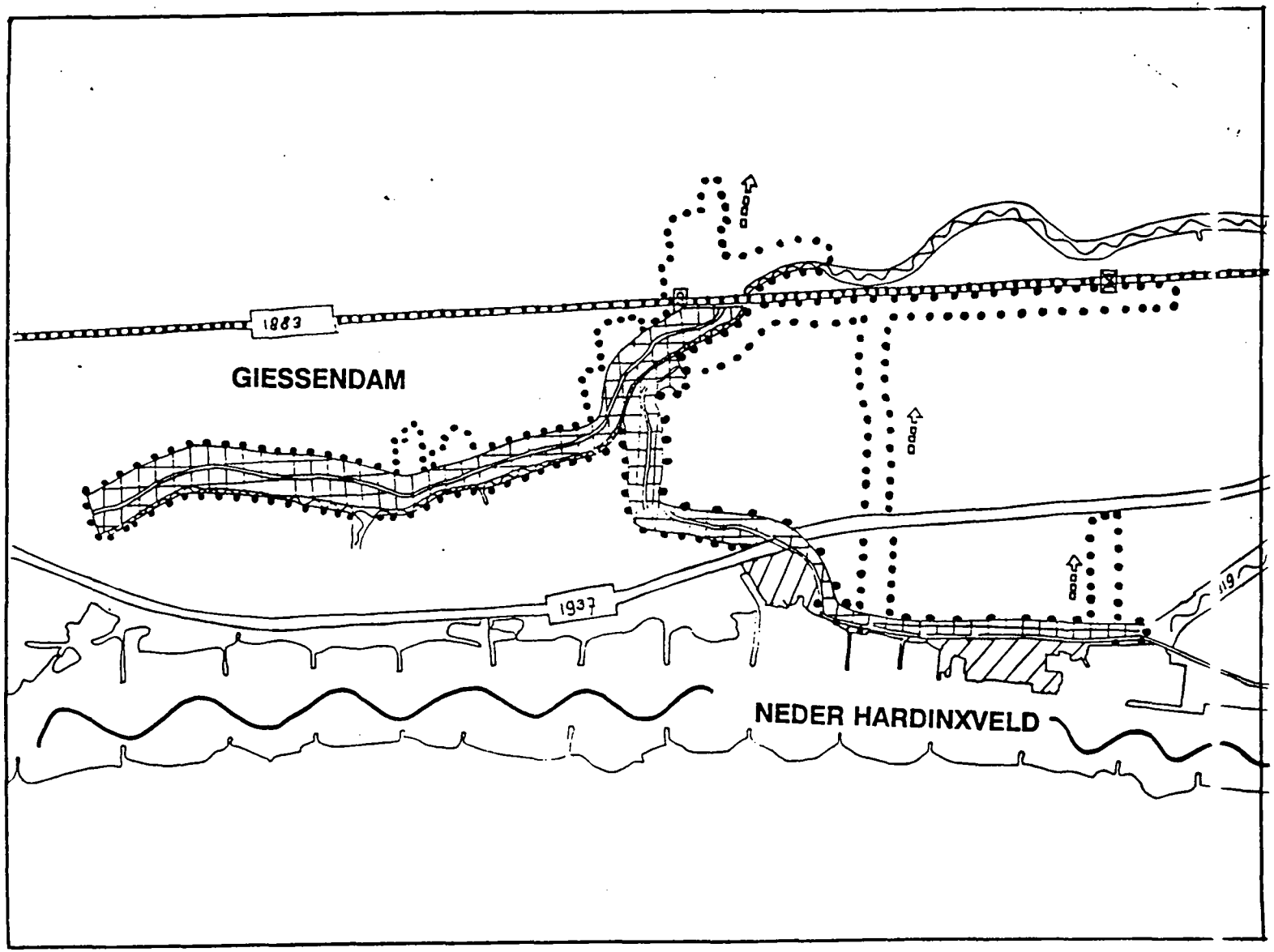

Figuur 10 Kaart van de functioneel-ruimtelijke ontwikkeling in hoofdlijnen, Giessendam-Neder-Hardinxveld

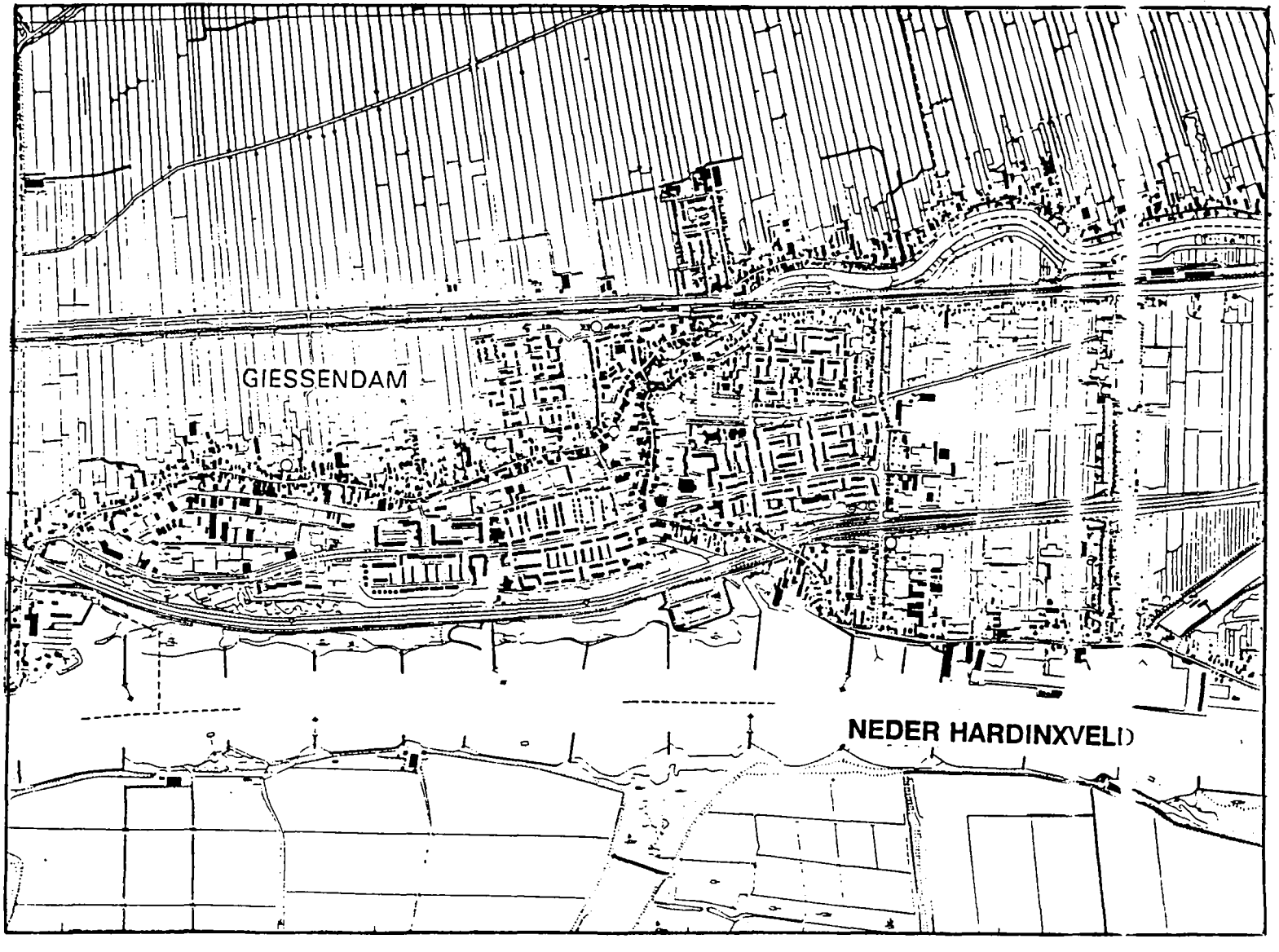

Figuur 11 Situatie Giessendam-Neder-Hardinxveld in 1989 (ter vergelijking)

Figuur 12 Kaart van de functioneel-ruimtelijke ontwikkeling in hoofdlijnen, Boven-Hardinxveld

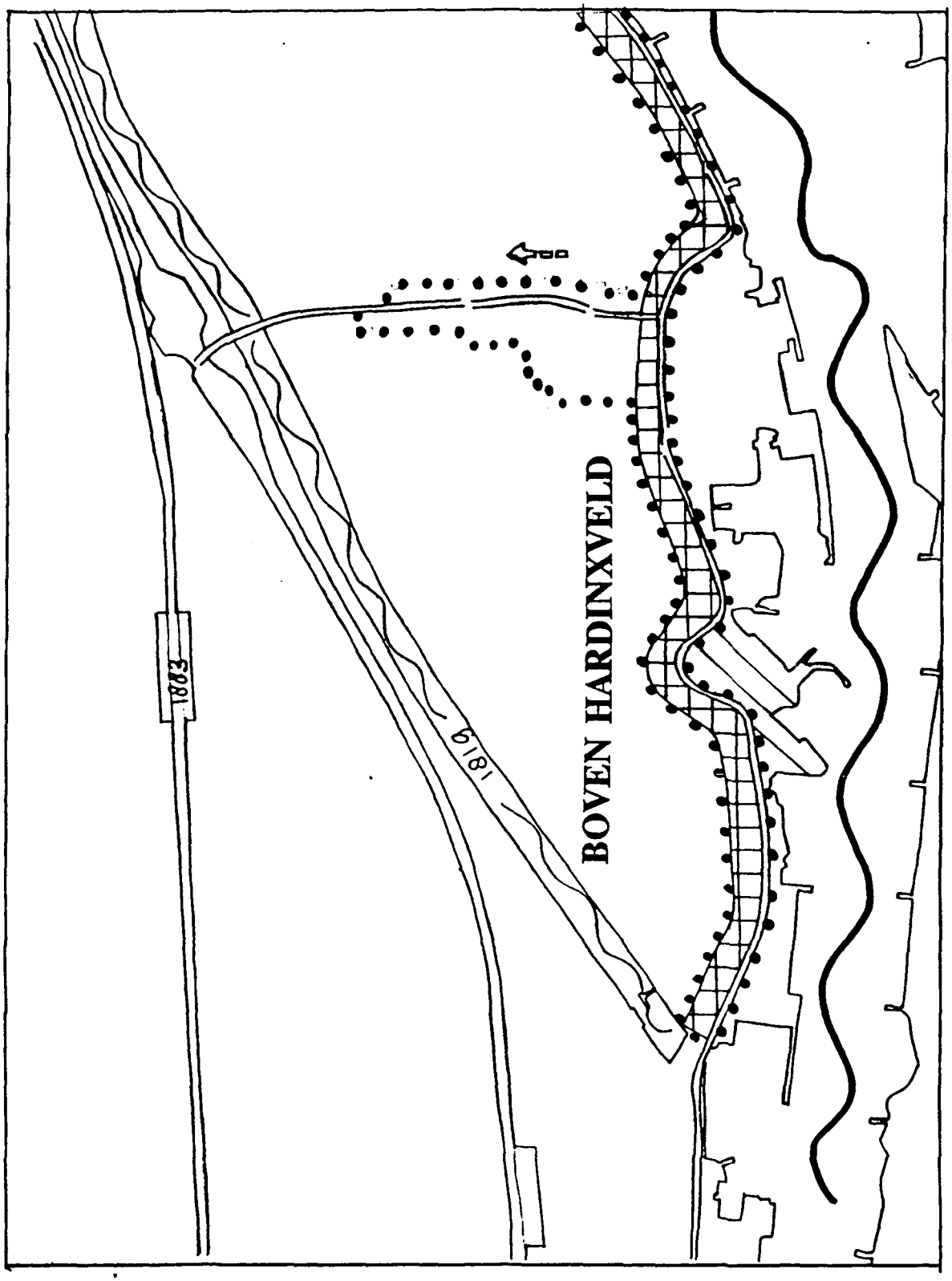

Figuur 13 Situatie Boven-Hardinxveld in 1989 (ter vergelijking)

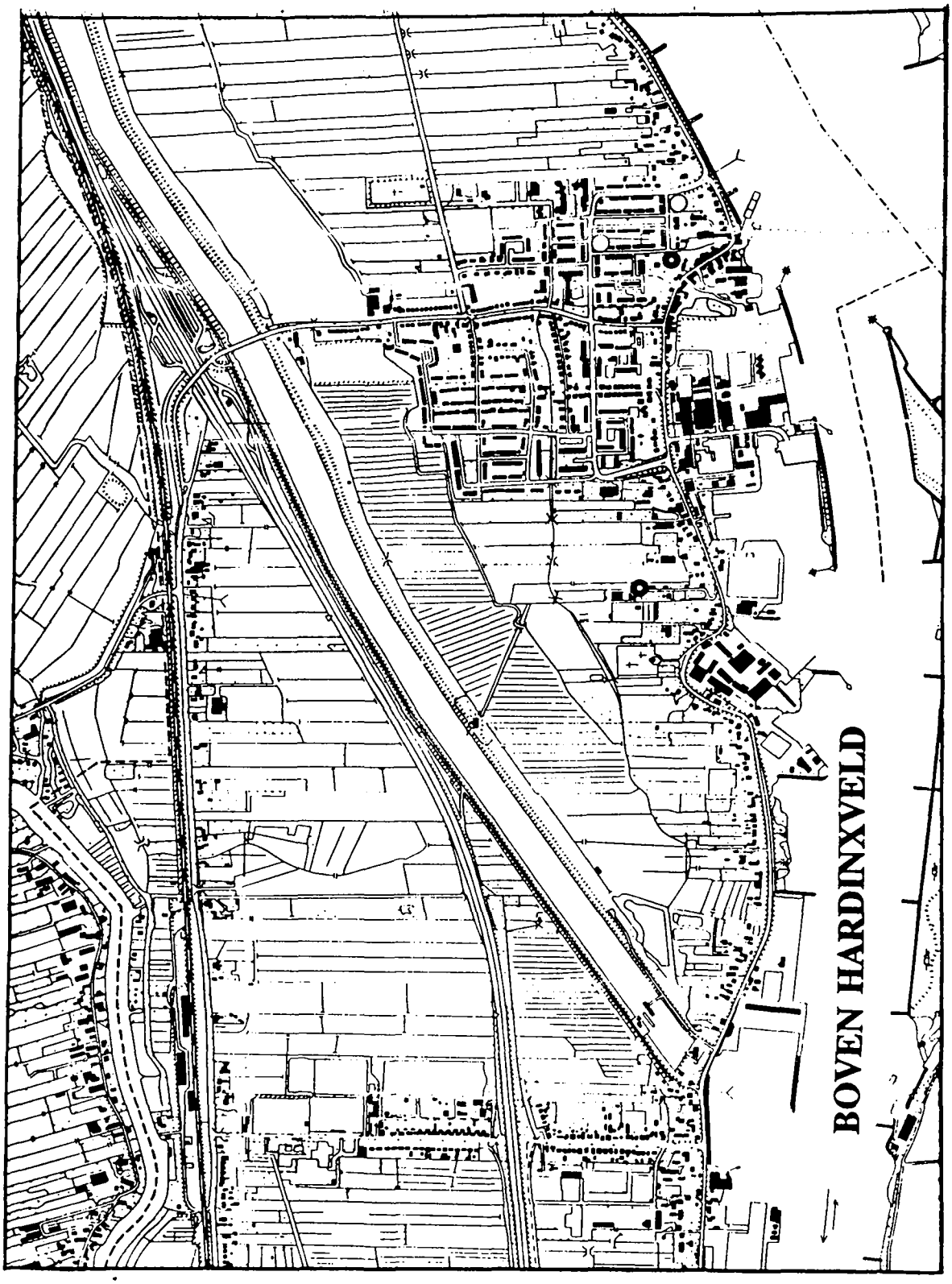

LEGENDA BIJ DE KAART VAN DE FUNCTIONEEL-RUIMTELIJKE ONTWIKKELING IN HOOFDLIJNEN

Bestaande kern ± 1850

Omvang kern ± 1945

Terrein gedomineerd door Nijverheid, Handel en Industrie: ±1850 ±1945

Richting van Algemeen-ruimtelijke ontwikkeling

Lineaire ontwikkeling

1900 Weg, eventueel met jaar van opening

1900-1930 Spoorweg met openings- en sluitingsjaar

1900-1930 Lokaalspoorweg of tramweg met openings- en sluitingsjaar

S Spoor-/tramwegstation

Spoor-/tramwegstation opgeheven

1900 Waterloop, eventueel met jaar van opening

B. BEBOUWINGSKARAKTERISTIEK VAN DE GEMEENTE HARDINXVELD-GIESSENDAM

Inleiding

De gemeente Hardinxveld-Giessendam is een betrekkelijk nieuwe gemeente, in 1957 ontstaan door samenvoeging van de gemeenten Hardinxveld en Giessendam. Het aan de Merwede gelegen dijkdorp Hardinxveld heeft twee kernen, Boven-Hardinxveld en Neder-Hardinxveld. Giessendam ligt op de noordoever van de Giessen en dankt zijn naam aan de dam ter plaatse. Al heel lang vormen Neder-Hardinxveld en Giessendam echter één geheel, terwijl Boven-Hardinxveld nog altijd wat meer afgezonderd ligt in het oosten van de gemeente.

De bebouwing van Boven-Hardinxveld concentreert zich van oudsher aan de rivierdijk zelf. De dorpsbebouwing bevindt zich vooral in de bocht van de dijk, terwijl buitendijks een lang lint van industriële bebouwing te vinden is (scheepswerven met name). Eerst in de jaren twintig van deze eeuw werden benedendijks uitbreidingen gerealiseerd, zoals bijvoorbeeld die aan de Wilhelminalaan (1928).

In Neder-Hardinxveld concentreert de bebouwing zich aan de beide zijden van de hoog gelegen Peulenstraat en ter hoogte van de samenkomst met de Kerkweg. De oostelijk van de Kerkweg gelegen Parallelweg raakte gedurende de jaren twintig/dertig bebouwd, zoals ook de noord-zuid lopende Nieuweweg. Langs deze weg zijn overigens dezelfde woningen te vinden als aan de Wilhelminalaan te Boven-Hardinxveld.

Aan de noordzijde van de Giessen strekt de oorspronkelijke bebouwing zich uit langs de in elkaars verlengde gelegen Binnendams, Damstraat en Buitendams. Met name aan Binnen- en Buitendams is een aantal boerderijen te vinden. Uitbreiding van de bebouwing vond ook hier eerst tijdens het Interbellum plaats, zoals aan de Schoolstraat en in de wijk Over 't Spoor.

Dorpsbebouwing

De oudere dorpsbebouwing bestaat voornamelijk uit dijkwoningen. Een buitendijks voorbeeld is Rivierdijk 791/2. Wat rijker zijn de woningen Peulenstraat 143, 156 en 176, terwijl Buitendams 77 wel een heel fraai voorbeeld vormt.

Bijzondere bebouwing

Door de samenvoeging in 1957 en de recente nieuwbouw aan het Raadhuisplein hebben de verschillende oude gemeentehuizen een nieuwe functie gekregen. Het negentiende eeuwse gemeentehuis van Hardinxveld, Rivierdijk 315, is tegenwoordig in gebruik als winkel, terwijl het daarachter gelegen Groene Kruisgebouwtje leeg staat. Het gemeentehuis van Giessendam (1940) doet dienst als politiebureau.

In het voormalige Hardinxveld zijn verschillende protestantse kerken te vinden. Aan de Peulenstraat staat de Nederlands Hervormde kerk van architect G.N. Itz uit 1843. Helaas is deze kerk gedurende de jaren zestig van deze eeuw ingrijpend gewijzigd, zodat alleen

het front nog geheel intact is. Ook aan verbouwingen onderheving geweest is de Nederlands Hervormde kerk te Boven-Hardinxveld, uit 1861. De - eveneens negentiende eeuwse -Gereformeerde kerk van Boven-Hardinxveld is inmiddels in gebruik als woning.

Boerderijen

De gemeente Hardinxveld-Giessendam kent slechts een aantal voor inventarisatie in aanmerking komende boerderijen. Te noemen zijn Binnendams 52 en Buitendams 474, ofschoon deze alle twee niet meer als boerderij in gebruik zijn.

Monumenten van bedrijf en techniek

Waterstaatkundig en industriële bebouwing zijn royaal vertegenwoordigd. Te noemen zijn in eerste instantie de dam met handbediend schutsluisje in de Giessen, onder de Peulenstraat. In het Kanaal van Steenenhoek bevindt zich een voormalig stoomgemaal met schutsluis uit 1863 en aan de monding van dit kanaal ligt het Lingegemaal Dr. G. Kolff uit de jaren 1942/46.

Halverwege Boven- en Neder-Hardinxveld bevindt zich de watertoren uit 19..

Ten slotte zijn vermeldenswaardig het kantoor van de scheepswerf De Hoop aan de Rivierdijk en het smederijtje Buitendams 298.